

ANA KOVAČIĆ, SANJA SEKELJ I LEA VENE

ZNAM NEKE OSNOVNE STVARI¹

**O procesima privatizacije u Hrvatskoj
kroz umjetničke projekte i javne akcije**

PROSTOR SALONA GALIĆ,
SPLIT, 2011., ARHIV OUR
GALIĆ SALON, SPLIT, 2011.
PHOTO: OUR ARCHIVE

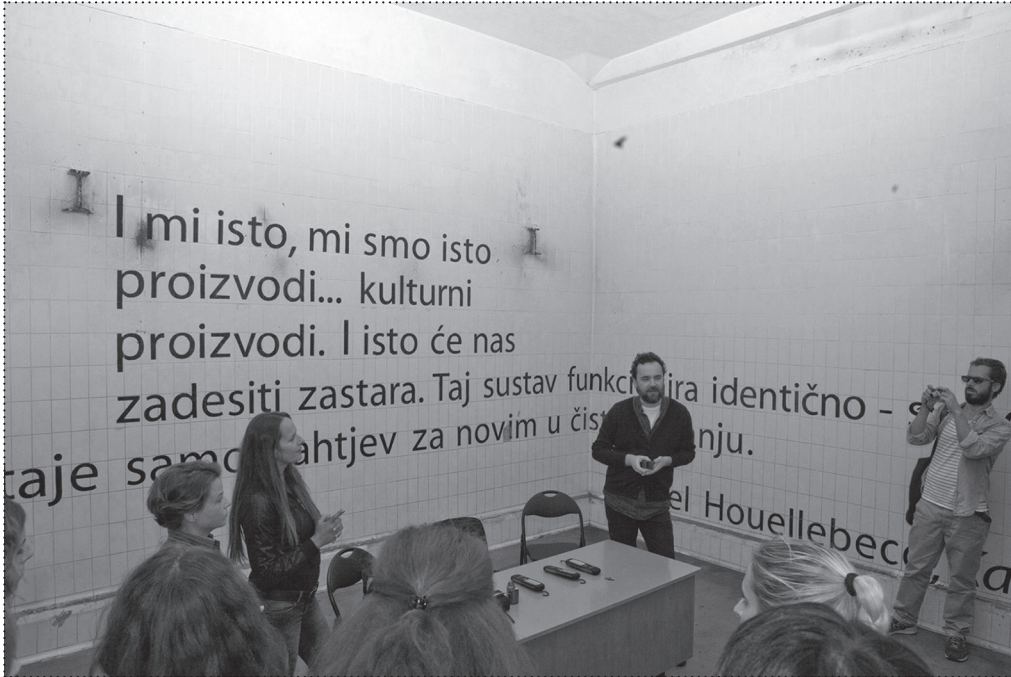

Termin postsocijalizam promatramo u kontekstu tranzicijskih praksi koje su shvaćene kao prijelaz iz jedne jasno definirane društvene strukture u drugu, odnosno iz socijalizma u kapitalizam.² Takvo razumijevanje tog liminalnog perioda najprisutnije je u radovima politologa i ekonomista, no ubrzo je postalo dio kolokvijalnog rječnika. Međutim, Catherine Verdery ističe kako će se transformacija socijalističkih društava razviti u niz oblika od kojih će se neki približiti kapitalizmu, ali mnogi i neće.³ Tranzicija podrazumijeva konačni cilj – tržišni kapitalizam kao vrhunac tog procesa. No, svjedočimo neželjenim mutiranim ekonomskim i političkim oblicima koji često egzistiraju istovremeno sa svojom radikalnom kritikom. Tu „istovremenost“ zanimljivo je osvijestiti i pratiti na primjerima privatizacije bivšeg državnog i društvenog vlasništva, koja postaje okidač za refleksivne umjetničke prakse. Privatizacija se najčešće tematizira u okviru ekonomsko-političkih i društvenih istraživanja, a ovim radom želimo upozoriti na interdisciplinarnu i umjetničke projekte i javne akcije čiji hibridni i participativni pristup otvara prostor za osvještavanje i razumijevanje te kritiku procesa privatizacije na konkretnim primjerima iz Rijeke, Splita i Zagreba.

Proces privatizacije predstavlja samo jedan element tranzicije koji je u našem kontekstu uvelike određen specifičnim oblikom jugoslavenskog gospodarstva, kao i turbulentnim razdobljem s početka 90-ih koje je utjecalo na odabir privatizacijskog modela koji je bio „kontrolirano decentraliziran i brz“, no koji zbog ratnih neprilika nije donio rezultate kakvima se nadalo.⁴ Seljenje iz društvenih u državne ruke te često nadopunjavanje i mijenjanje zakona doprinijeli su negativnim reakcijama javnosti koja je smatrala da je raspodjela (bila) nepravedna, a danas se – kada je u punom jeku pitanje privatizacije vodâ ili koncesije autocesta – ustaje protiv rasprodaje *ostatka ostataka*. Javnost se o privatizaciji prvenstveno informirala putem masovnih medija koji su servirali reducirane predodžbe o privatizaciji zanemarujući javni interes. Empirijsko istraživanje na temu javnog komuniciranja o privatizaciji provedeno je 1998. godine na Institutu Ivo Pilar, a rezultati su pokazali da više od 50% ispitanika zna samo osnovne stvari o privatizaciji i to su se prvenstveno informirali putem lokalnog radija i Hrvatske radiotelevizije.⁵ Istovremeno, u prvom zakonu o privatizaciji na popisu očekivanih dobiti privatizacije najviše se ističe javna dobit, a danas je potpuno apsurdno zamišljati privatizaciju usmjerenu prema javnom/općem interesu.⁶ Naime, izvedbeno je privatizacija svedena na tehnički i birokratski program koji simulira javni interes putem fiktivne javne komunikacije.⁷ Potpuni izostanak stručnog jezika i ekonomskog znanja iz javne komunikacije o privatizaciji zapravo djeluje direktno isključujuće za prosječne građane pa se time onemogućava njihovo aktivno promišljanje i sudjelovanje. Stoga je važno istaknuti umjetničke i istraživačke projekte kao alternativne i otvorene forme proaktivnog promišljanja privatizacije na lokalnim primjerima.

Radni tereni

„Aktivno se uključite u vrednovanje naslijeđa!“⁸, gotovo imperativno poziva OUR (Organizacija udruženog rada) na infoplakatu o projektu Radni teren Jugoplastika. Na mjestu Jugoplastike, tvornice konfekcije, galanterije, obuće, tvrde prerade i ambalaže, danas stoje stanovi POS-a, hotel Atrium i trgovački centar Joker; stoga je cilj projekta Radni teren Jugoplastika istražiti i analizirati društvene promjene koje generira privatizacija. Riječ je o dugoročnom projektu bilježenja gradske memorije i revalorizacije kulturne baštine novije povijesti tvornice koji se razvija u dijalogu s građanima s obzirom da su sjećanja na Jugoplastiku i danas itekako živa. Prostor salona Galić u centru Splita za vrijeme trajanja izložbe bio je zamišljen kao arhiv otvoren svim građanima koji žele podijeliti svoja sjećanja na Jugoplastiku ili priložiti predmete u kojima se materijalizira uska veza tvornice i Splitskana.

OUR, RT (RADNI TEREN) DUJMOVAČA / PREOBRŽAJ – KRITIČKA
 PERSPEKTIVA, SPLIT, 2012., FOTOGRAFIJA: ZORAN ALAJBEG
 OUR, FIELDWORK ILOVA / TRANSFORMATION – CRITICAL
 PERSPECTIVE, SPLIT, 2012. PHOTO: ZORAN ALAJBEG

BOJAN MUCKO, ISPRAŽNJENO U POVRTU
(PRILOG ETNOGRAFIJI PRAZNINE), 2012.
BOJAN MUCKO, EMPTIED IN RETURN (A
CONTRIBUTION TO THE ETHNOGRAPHY OF
EMPTINESS), 2012

RADIONICA SA STUDENTIMA NOVINARSTVA,
11. URBANFESTIVAL, 2012., FOTOGRAJIA: NINO
ŠOLIĆ, URBANFESTIVAL
WORKSHOP WITH STUDENTS OF JOURNALISM,
11TH URBANFESTIVAL, 2012. PHOTO: NINO ŠOLIĆ,
URBANFESTIVAL

Simbolika prostora

Tri godine nakon, interijer kafića s ugovorom zaljubljenim u izlog počeo se polako mijenjati; oko kolovoza 2011. godine dva velika pleterna jelena ukrala su bojičinim lampicama iz unutrašnjosti su nadvijivali slobodno oronirane lokale. Naravno, samo kontaktirajući ih objašnjavao da me interesiraju manipulacije na razini država – grad – rukopisi. Kao nekakju dobru sam oporod “suger” i sastanak zakazan u kafiću dan poslije, tijekom jutra, međutim, naliko sam na naključna vrata. Neki su nakon toga stigao je vodoinstalatler i rekao da mu je ime koje spominjem potpuno nepoznato (kako je u stvari lica bila domaćinstvo ispisano na vratima koja su upravo otključavao).

Nakon što se kafić otvorio, nekoliko mjeseci kasnije, oko sam tamo na kavu. Plaćajući na odlično, uputio sam konobaru na kontakt vlasnika (čije se ime nije podudaralo s potpunimim ugovorom iz izloga). Umjesto njegovu konobaru, napisao je mog, ali uz sumnju da će gašda nači vremena jer ovo mi nije jedini lokal kojeg vodi. Konobar je bio mladi od mene i djelovao je nekako staložno i bankarski mudro. U razgovoru sam sumnja da je nezgodni informanatar koji je ovaj znanstvenik na Zrću, a kao konobar na moju temu upitao me:

“Nego ti nitko nepoznati, ovako prijavljikaj”.

Klimavo sam. “Paži se, jer ovi ljudi se

općenito prete nitkim... Zanimljivo je ovdje

rečilo, ja dosta promatram. Najbolji su mi

ovi koji sjedim tamo gore.

Glavni je načinom prava stvaranjem,

sviđenom dijelu kafića, podignutim i

općenitom od ostatak prostora i neobično

Vrlo malo čudna situacija

Otvorio sam vrata i ulaz popričan zvukom zvuca postavljenoj iznad vrata. Inovirano, urar se pojavio je male pokrivanje radionice obložene sidrom. Nakon što sam na rekao da ne dolazim zbog pokvarenog stira, oholno se ponos dišom podlakica na drveni, preklapanje drva naklonog pulisa u daljini prostorije. Glavni srok praznine Tratinke ulice neriješeni su pravo-iznovinski oboati.

“80% ti je u povratu i to neriješeno, znači ogdje ti država ima pola, konkretno: jedan lokal, ja progovaram već godinama dana s jedinom gospođom da kupim taj lokal, no međutim, njoj je vredno pola lokala, pola lokala je vlasnik: još uvijek, Republika, država Hrvatska. Dok god ona nije stopostotni vlasnik, ona ga ne može niti iznajmiti, niti ga može prodati, ne? Reciemo da ti to val’da ne? u taj lokal – vrlo je to malo čudna situacija – prvo, lokal je deostran. Trebalo je hiljadu eura da ga sređi. Onda, ali ti neka kaže: “Znamo, meni čisto plaćati dvije hiljade, a držini još dvije hiljade”, onda znaš nije ti jasno, ako već vama plaćamo, zašto bi ojima, ne? Onda se ljudi koje, misle – gde, ako vidim ‘nutra pa me država isplać... A nitko ti ne garantira povrat uloženih sredstava. Tak da je tu dosta tog, ono, nekakvo, šta bi ti reklo, ovaj... srnaju u vazi tih lokala, ne?”

Slično su, dobile na bal ovako terminološki precizno, prije tri godine, službenici iz činovničkog područnog ureda i lokalni zemaljski predstojnici utvrdili i na iluzi

Osim toga, OUR je u suradnji s Ibrahimom Agačevićem i Prometom d.o.o. te dizajnericom Rafaelom Dražić postavio niz provokativnih plakata s porukom: „*Nekoć (ne tako) davno na tisuće je radnica i radnika plavim autobusima Prometa dolazilo na posao u tvornički kombinat Jugoplastika...*“, a pitanje „*Što je baština grada Splita?*“ tiskano je na niz slavljeničkih razglednica, s pečatom *Jugoplastika – podrška sjećanju*, koje su potom poslana na adrese ministarstava, fakulteta i institucija u kulturi. Dugoročni *site-specific* projekti poput *Radnog terena Jugoplastika* o privatizaciji progovaraju na mikrorazini polazeći od primjera tvornice Jugoplastika kao važnog elementa identiteta grada koji nasilni privatizacijski procesi ipak nisu u potpunosti izbrisali. Stanovnici Splita stoga postaju ključni u rekonstrukciji slučaja Jugoplastika, a svojom participacijom pridonose artikuliranju javne diskusije.

Višegodišnjim projektom-platformom *Res Urbanae* Udruge za interdisciplinarna i interkulturalna istraživanja Bojan Mucko osvještava neplanirane posljedice privatizacije koje svakodnevno uočavamo, primjerice, u jednoj od najprometnijih ulica u Zagrebu – Ilici. Flanerska lutanja gradom i bilježenja oronulih izloga potaknula su Mucka na kulturno-antropološko istraživanje fenomena masovnog odumiranja uličnih poslovnih lokala na području Ilice i Tratinke. Prva faza intermedijalnog i interdisciplinarnog projekta rezultirala je publikacijom *Ispražnjeno u povratu (prilog etnografiji praznine)* – eksperimentalnim etnografskim tekstom temeljenim na intervjuima s malim obrtnicima, kojim se nastoji osvijetliti uzroke i posljedice neoliberalne transformacije grada i propadanja komercijalnih uličnih lokala. Publikacija je refleksivna – otkriva istraživački proces autora – upoznavanje s posljedicama lokalnih procesa denacionalizacije i restrukturiranja vlasništva. Istraživanje je započelo izlaskom na teren (Ilica i Tratinška), a uokvireno je raznolikim iskustvima malih obrtnika koji se nadalje aktivno uključuju u daljnje faze projekta.

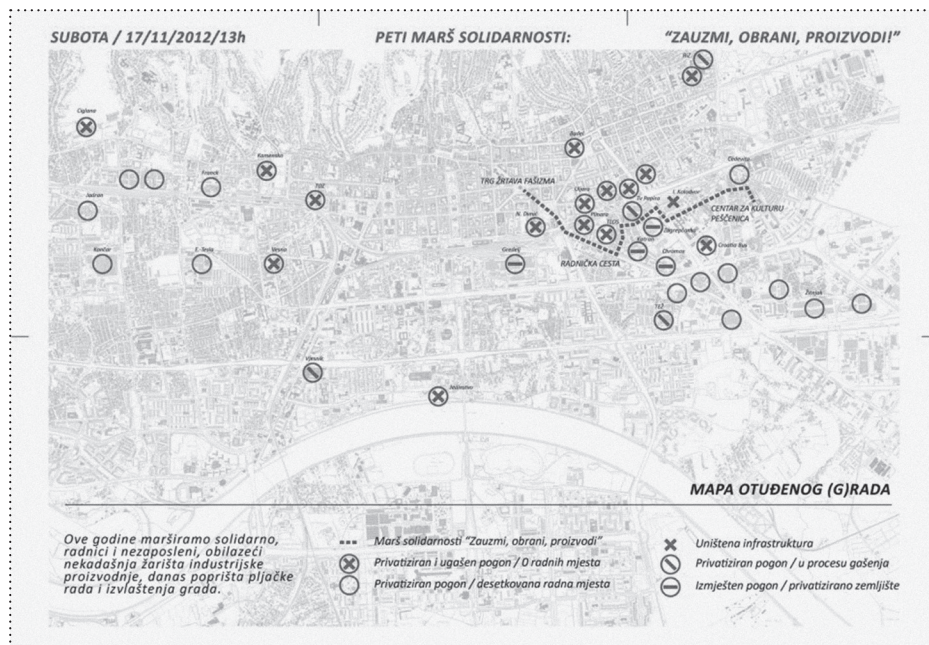
Formatima okruglih stolova u sljedećoj fazi istraživanja inzistira se na multidisciplinarnom dijalogu relevantnih disciplina: kulturna antropologija, sociologija, filozofija, urbanizam, pravo, ekonomija, kao i na komunikaciji s mjesnim odborima, vijećima gradskih četvrti te s malim obrtnicima, s ciljem razumijevanja uzroka i posljedica navedenih transformacija, informiranja i educiranja javnosti o toj problematici te promišljanja mogućih konkretnih promjena. Radionički dio projekta (izveden u kontekstu 11. Urbanfestivala) posebno naglašava edukacijsku dimenziju jer se sudionike radionice upoznaje s rezultatima istraživanja eksperimentalnim, performativno-edukacijskim metodama te ih se navodi na samostalna istraživanja i pristup problemu iz vizure određene njihovim specifičnim disciplinama. S druge strane performativnom akcijom pranja zapuštenih praznih izloga Bojan Mucko razotkriva još vizualno upečatljivije praznine s kojima suočava znatizeljne, slučajne prolaznike.

RAFAELA DRAŽIĆ (U SURADNJI S BLOK-OM), AKCIJA *BROD*
= *GRAD*, RIJEKA, 2013., FOTOGRAFIJA: SAŠKA MUTIĆ
RAFAELA DRAŽIĆ (IN COLLABORATION WITH BLOK), ACTION
SHIP = CITY, RIJEKA, 2013. PHOTO: SAŠKA MUTIĆ

RAFAELA DRAŽIĆ (U SURADNJI S BLOK-OM), AKCIJA *BROD*
= *GRAD*, RIJEKA, 2013., FOTOGRAFIJA: ANA KUTLEŠA
RAFAELA DRAŽIĆ (IN COLLABORATION WITH BLOK),
ACTION SHIP = CITY, RIJEKA, 2013. PHOTO: ANA KUTLEŠA

IVA MARČETIĆ, MAPA OTUĐENOG (G)RADA, ZAGREB, 2012.
 PREUZETO S: [HTTP://PRAKSA.HR/ANTIFA-ZAGREB/](http://PRAKSA.HR/ANTIFA-ZAGREB/)
 IVA MARČETIĆ, MAPPING ALIENATED CITIES/WORK, ZAGREB,
 2012. SOURCE: [HTTP://PRAKSA.HR/ANTIFA-ZAGREB/](http://PRAKSA.HR/ANTIFA-ZAGREB/)

Iz specifično lokalnog konteksta razvila se i akcija Rafaela Dražić (u suradnji s BLOK-om) pod nazivom *BROD = GRAD* u Rijeci (2013.). Samoj akciji prethodilo je istraživanje nekadašnje uloge Riječke banke koja je u vrijeme socijalizma podržavala riječku industriju te koja je višak vrijednosti vraćala u javne fondove, zatim istraživanje privatizacije te banke i što ona znači za život u Rijeci danas te pitanje privatizacije brodogradilišta 3. maj i eventualnog razdvajanja tvrtka-kćeri. Ta faza istraživanja provedena je u dijalogu s lokalnim umjetnicima, novinarima, piscima i aktivistima, a istraživanje zatvorenog tipa rezultiralo je materijalizacijom u obliku projekcije u javnom prostoru.

Slikovni i tekstualni materijal, prikupljen za vrijeme istraživanja, projiciran je na nekadašnju zgradu Riječke banke (na kojoj se još i danas nalazi prepoznatljiv „ključ“ banke) koja se nalazi na Jadranskom trgu, frekventnom mjestu okupljanja koje je poslužilo za prijenos poruke što većem broju građana. Tako izvučeni vizuali i rečenice „lokalaca“ poprimaju karakteristike parole, a za cilj imaju istovremeno i osvještavanje i mobiliziranje. Multidisciplinarni karakter istraživanja i vrlo direktna javna kritika prisutna je i u radu Ive Marčetić *Mapa otuđenog (g)rada* (2012.). Njena *Mapa* rezultat je istraživanja na temu propalih industrijskih pogona u gradu Zagrebu, poglavito u Peščenici, području koje je nekada zapošljavalo više od 60000 radnika. Zbog restrukturiranja i privatizacije većina je tih poduzeća danas likvidirana, u stečaju, radi sa smanjenim kapacitetom, a od nekih od njih ne postoje više ni fizički tragovi. *Mapa* je bila sastavni dio već tradicionalnog Marša solidarnosti u organizaciji Udruge mladih antifašista grada Zagreba koji je te godine doživio svoje peto izdanje pod nazivom *Zauzmi, obrani, proizvedi*, a u čijoj su organizaciji tom prilikom sudjelovali i Muzej kvarta udruge Kontraakcija, Baza za radničku inicijativu i demokratizaciju (BRID) te Mreža anarhosindikalista (MASA).

MARŠ SOLIDARNOSTI ZAUZMI, OBRANI, PROIZVODI,
 ZAGREB, 2012., PREUZETO S: WWW.H-ALTER.ORG
 SOLIDARITY MARCH CONQUER, DEFEND, PRODUCE,
 ZAGREB, 2012. SOURCE: WWW.H-ALTER.ORG

Mapa otuđenog (g)rada s jedne je strane samo dokument propalih industrijskih pogona, izgubljenih radnih mjesta, devastirajućih posljedica privatizacijskog procesa, a na kraju i održanog Marša solidarnosti čija je putanja kretanja u nju već upisana. Upisanom putanjom ona sama svjedoči o osmišljenom participativnom karakteru cijele akcije, kojoj je cilj bio upozoriti na rastuće nejednakosti u društvu koje su rezultat sustava u kojem živimo i posljedica nepromišljenih odluka vladajućih.

Peti je marš privukao znatno veći broj ljudi različitih profila, nego prijašnjih godina, koji su zajedno skandirali „protiv kapitalizma“ i „protiv privatizacije“, što pokazuje da su takve akcije potrebne kao oblik javne komunikacije o privatizaciji. Sličnog su karaktera bile i neke akcije udruge Pravo na grad u sklopu otpora prema projektu Tomislava Horvatinčića na Cvjetnom trgu i u Varšavskoj ulici. Akcije poput *Rasprodaja*, *Trg Žrtava Milana Bandića* ili *Mjesto zločina*, bile su organizirane i ostvarene kao kolektivni i konceptualno osmišljeni *performance / happening* – susret umjetnosti s političkim građanskim životom.

Višegodišnja kampanja protiv projekta započela je u prosincu 2006. kada su *Pravo na grad* i *Zelena akcija* organizirali akciju kojom je zgrada na Preradovićevu trgu prekrivena platnom s natpisom *Totalna rasprodaja d.o.o. Zagreb* uz zvučnu kulisu blagajne u koju pada metalni novac. Tako se javnost obavijestila da se sprema realizacija u potpunosti neprihvatljivog projekta, utvrđenog tajnim dogovorima izvan demokratske procedure i bez javnog interesa. U listopadu 2008. aktivisti Prava na grad i Zelene akcije preimenovali su Trg Petra Preradovića u Trg žrtava Milana Bandića, a u studenom te iste godine omotala se zgrada Ministarstva zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva žutom trakom s natpisima „Mjesto zločina“.

PROSVJEDNA AKCIJA TOTALNA RASPRODAJA, ZAGREB, 2008.

PREUZETO S: WWW.PRAVONAGRAD.ORG

PROTEST ACTION TOTAL SALE, ZAGREB, 2008.

SOURCE: WWW.PRAVONAGRAD.ORG

Navedeni hibridni projekti, umjetničkog, aktivističkog i istraživačkog karaktera, funkcioniraju kao inkluzivni formati diskusije o posljedicama privatizacije kojima se direktno otvara prostor za edukaciju i javnu komunikaciju te formuliranje kritike. Iako se često čini da smo nemoćni pred tranzicijskim promjenama, istaknuti projekti i akcije pokazuju da ih ne treba prešutno prihvaćati već treba inzistirati na javnom dijalogu.

¹ Jedan od ponuđenih odgovora na pitanje o informiranosti o privatizaciji. Navedeno pitanje dio je ankete na temu javnog komuniciranja o privatizaciji provedene 1998. na Institutu Ivo Pilar (Skupina autora, 1998., Čengić i suradnici, 1998.).

² Ildiko Erdei, „Dimenzije ekonomije: prilog promišljanju privatizacije kao socio-kulturne transformacije“, u: Vladimir Ribić (ur.), *Antropologija postsocijalizma*, Srpski genealoški centar, Beograd, 2007., 78.

³ Isto.

⁴ Nevenka Čučković, „Temeljna ekonomska obilježja hrvatskog koncepta privatizacije“, u: Ivan Rogić, Zdenko Zeman (ur.), *Privatizacija i modernizacija*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 1998., 79–80.

⁵ Ivan Rogić, „(De)konstrukcija modela javne komunikacije o hrvatskoj privatizaciji“, u: Drago Čengić, Ivan Rogić (ur.), *Privatizacija i javnost*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 1999., 68.

⁶ Isto, 59.

⁷ Isto, 60.